

ВНУТРІШНІ ЛОКАЛЬНІ НОРМАТИВНІ АКТИ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОЇ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

Вікторія Панченко,

аспірантка кафедри аграрного права
Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків

У статті розглядається проблема наявності відповідної правової основи для ефективної виробничо-господарської діяльності у сільськогосподарському підприємстві на локальному рівні, наголошується на необхідності посилення уваги до правової діяльності у розробленні, прийнятті та застосуванні локальних правових актів у сільськогосподарському підприємстві, що регулюють внутрішньогосподарські відносини.

Ключові слова: локальні нормативні акти, внутрішньогосподарська діяльність, правова основа, сільськогосподарське підприємство, ефективність виробничо-господарської діяльності.

В умовах формування правової держави, важливою ознакою якої є принцип верховенства права в суспільстві, великого значення набуває правова діяльність у розробленні, прийнятті та застосуванні локальних правових актів у сільськогосподарському підприємстві, що регулюють внутрішньогосподарські відносини.

Мета цієї статті – аналіз правотворчої діяльності всіх органів правління сільськогосподарських підприємств, яка є організуючою засадою посилення такої роботи. Для зміцнення правової основи внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарських підприємств необхідно створити належну внутрішню узгоджену систему локальних правових норм, закріплених відповідним чином у внутрішніх локальних нормативних актах.

Слід зазначити, що наявність певної кількості таких внутрішніх локальних нормативних актів сприятиме подоланню негативних явищ у практиці керівництва, планування й оперативного управління сільськогосподарськими підприємствами, їх організаційно-господарському зміцненню.

Положення, закріплені в локальних нормативних актах сільськогосподарських підприємств, спонукають як державні органи, так і посадових осіб сумлінно дотримуватися прав та інтересів сільськогосподарських підприємств, їх працівників.

Функціональний аспект локального правового регулювання можна розглядати в різних площинах залежно від завдань. У сучасній філософській літературі функції соціальних явищ і процесів розглядаються у двох значеннях: роль, яку вони виконують щодо суспільної системи більш високого рівня організації; специфічний вияв їх властивостей у даній системі відносин [1, с. 506–509]. Це стосується також функції правових явищ і процесів.

Що стосується досліджуваної проблеми, то слід розглядати два функціональні аспекти: соціальне призначення локальної правової норми в системі норм, що регулюють аграрні правовідносини; специфічні функції локальної норми, що виявляються при правовому регулюванні аграрних відносин.

Локальні нормативні акти, в яких закріплені норми, передбачені вищими законами та підзаконними нормативними актами, як і загальні правові норми, покликані спеціальними засобами забезпечити оптимізацію суспільного та виробничого життя. Тому важливо, щоб вся робота в межах конкретного сільськогосподарського підприємства була спрямована на активізацію процесів розроблення та прийняття локальних актів.

На жаль, чинне законодавство чітко не визначає коло питань, що можуть бути закріплені в локальних нормативних актах, переліку обов'язкових до прийняття у сільськогосподарських підприємствах локальних нормативних актів [2, с. 35–38]. Визначення

такого переліку сприятиме взаємній узгодженості локальних актів між собою у сільськогосподарському підприємстві. Прийняття локальних актів має бути викликане внутрішніми потребами такого підприємства. Що стосується питань процедури прийняття локального акта, то в кожному сільськогосподарському підприємстві необхідно мати положення про порядок розроблення та прийняття локальних актів і перелік локальних актів, необхідних для нормальної діяльності сільськогосподарського підприємства. Такі переліки можуть бути прийняті в конкретному сільськогосподарському підприємстві, виходячи з потреби в них, інших об'єктивних і суб'єктивних чинників. Їх наявність у кожному сільськогосподарському підприємстві допоможе б упорядкувати правотворчу діяльність цих підприємств.

Ініціатива в прийнятті локального акта може виходити як від правління сільськогосподарського підприємства, так і спеціалістів, громадських організацій, колективу підрозділів. Перш за все, члени трудового колективу мають бути зацікавлені в прийнятті відповідних локальних актів.

Наявність у кожному господарстві необхідної для нормальної діяльності кількості локальних актів пов'язана з самою суттю локального правового регулювання, її метою, завданнями. Адже за допомогою локальних норм права, закріплених у локальних правових актах сільськогосподарських підприємств, здійснюється оперативне управління, планування виробничо-господарської й іншої діяльності.

Незважаючи на те, що внутрішні локальні норми не суперечать чинному законодавству й є необхідними, вони менш авторитетні, менш відомі членам трудового колективу. Локальні норми повинні регулювати, перш за все, питання управління сільськогосподарським виробництвом, організації й умов праці, дисципліни праці, оплати праці, техніки безпеки та виробничої санітарії, матеріального стимулювання, взаємини між внутрішніми підрозділами і членами трудового колективу з ними тощо. Забезпечення швидкого зростання сільськогосподарського виробництва є однією з ключових проблем, що мають велике загальнодержавне значення [3, с. 64–73]. Виконання даної функції має бути забезпечене і відповідними локальними актами.

Локальні акти права спрямовані на досягнення бажаного сільськогосподарським підприємством результату в правовому регулюванні суспільних відносин, тобто на вста-

новлення певних правил поведінки, що сприяють творчій діяльності суб'єктів внутрішньогосподарських відносин, на пізнання ними існуючих загальноприйнятих правил поведінки, на їх правове виховання. Так, питання зміцнення правової основи внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарських підприємств локальними нормативними актами в умовах демократизації сучасного суспільства покликані вирішити також завдання створення максимального простору для самоврядування колективу, розвитку ініціативи працівників села, налагодження механізму виявлення та формування інтересів усіх соціальних груп. Локальне правове регулювання спрямоване на виконання цих завдань у рамках окремих сільськогосподарських підприємств і, на нашу думку, там, де локальна правотворчість отримала розвиток, там і колективи працюють успішніше.

Зміцнення правової основи внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського підприємства – це діяльність, у ході якої здійснюється охорона прав сільськогосподарських підприємств у цілому, його органів правління, членів трудового колективу за допомогою внутрішніх локальних нормативних актів у процесі локального правового регулювання.

Це все сприятиме організаційному й економічному зростанню сільськогосподарських підприємств, удосконаленню аграрних суспільних відносин, розвитку продуктивних сил на селі, а також забезпечить моральні результати. Закріплені у внутрішніх локальних нормативних актах конкретні права й обов'язки працівників сільськогосподарських підприємств підвищують відповідальність кожного за виконання покладених на них обов'язків, формують відчуття господаря за стан справ на дорученій йому ділянці і в цілому за господарство, сприяють правовому вихованню. Норми поведінки учасників внутрішньогосподарських відносин, закріплені у внутрішніх локальних нормативних актах сільськогосподарських підприємств у процесі їх дотримання, частково перетворюються на особисте переконання. Немає сумніву в тому, що лише планомірне та систематичне залучення працівників сільськогосподарських підприємств до управління справами господарства забезпечить організаційно-економічний розвиток і зміцнення господарства, вдосконалення внутрішньогосподарських відносин у сільськогосподарському підприємстві. Ці явища, у свою чергу, можуть зумовити наслідки, пов'язані не лише з членством. Відчувши себе господарями, праців-

ники сільськогосподарських підприємств відповідальніше ставитимуться до виконавчої дисципліни, до засобів виробництва, майна господарства.

Слід зазначити, що зміцнення правової основи внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського підприємства зумовлюється значенням аграрного виробництва в розвитку будь-якого суспільства. Йдеться про закріплення традиційних прийомів ведення сільськогосподарського виробництва, про відносини, які випливають із особливостей побуту, культури сільських працівників. Якщо внутрішні локальні нормативні акти не враховуватимуть особливе місце та роль сільськогосподарського виробництва в системі економічних відносин країни, то вони навряд чи виявляться корисними в процесі зміцнення правових основ ведення ефектив-

Urgent issue of the availability of the appropriate legal basis for the efficient production and economic activity of an agricultural enterprise on the local level has been examined. The necessity of the increase of attention to the legal activity in the development, acceptance and use by an agricultural enterprise of the local legal acts, which regulate internal economic relations, has been emphasized.

В статтє рассматривается проблема наличия соответствующей правовой основы для эффективной производственно-хозяйственной деятельности в сельскохозяйственном предприятии на локальном уровне, отмечается необходимость повышения внимания к правовой деятельности в разработке, принятии и применении локальных правовых актов в сельскохозяйственном предприятии, которые регулируют внутрихозяйственные отношения.

ної виробничо-господарської діяльності у сільськогосподарському підприємстві.

Викладене дозволяє зробити **висновок**, що в сучасних умовах у кожному сільськогосподарському підприємстві необхідно мати систему внутрішніх локальних нормативних актів. Лише за таких умов можна вести мову про наявність відповідної правової основи для виробничо-господарської діяльності в сільськогосподарському підприємстві.

Література

1. *Современный философский словарь*. – М., 1996.
2. *Рялов Ф. М.* Правовая работа в сельском хозяйстве. – Уфа, 1986.
3. *Ханнанов Р. А.* Правовое обеспечение устойчивости и эффективности сельскохозяйственного производства. – Уфа, 1989.

ВЗАЄМОДІЯ АГРАРНИХ ПРАВОВІДНОСИН ТА АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Ірина Духневич,

*аспірантка кафедри трудового, господарського та екологічного права
Волинського національного університету ім. Лесі Українки*

У статті проаналізовані думки провідних науковців щодо дослідження аграрних правовідносин та аграрного законодавства України, наводяться теоретичні положення, а також формулюються практичні рекомендації щодо їх взаємозв'язку.

Ключові слова: сільське господарство, правовідносини, аграрні правовідносини, закон, аграрне законодавство.

Аграрне законодавство є однією з провідних галузей законодавства України. Аграрному законодавству притаманний комплексний підхід. Це зумовлено тим, що в аграрному секторі економіки складаються суспільні відносини, які регулюються нормами різних галузей права: цивільного, фінансового, адміністративного, земельного, кооперативного тощо. Узагальнюючою ознакою, що характеризує незалежність аграрного законодавства (як і аграрного права в цілому) від інших галузей права, є сільськогосподарське виробництво з усім спектром суспільних відносин, пов'язаних із землеробством, специфікою земельних відносин.

В які б відносини не вступав виробник сільськогосподарської продукції (фінансові, цивільні, кооперативні, трудові) він має погодити їх з можливостями використання землі, врахувати ризик господарювання, що не залежить від людини (грунтово-кліматичні й інші природні фактори: явища природи, специфічні особливості окремих рослин і тварин), факт використання землі й інших природних ресурсів як основних засобів виробництва, використання як засобів виробництва живих організмів, розбіжність робочого періоду з періодом виробництва, що визначає його сезонність. Крім того, ці умови повинні бути враховані незалежно від форми власності на землю та на основні засоби виробництва [1, с. 87].

Специфіка сільського господарства – основний об'єктивний фактор, що зумовлює заінтересованість держави у відособленому регулюванні суспільних відносин, що полягає у наявності аграрного законодавства, а також у відповідних принципах і методах регулювання цих відносин.

Особливості та характерні ознаки аграрних правовідносин були предметом вивчення багатьох учених. Зокрема, цією проблемою займалися М. Козир, С. Алексеев,

Г. Бистров, В. Янчук, Ю. Вовк та ін. Незважаючи на доволі велику кількість досліджень, які проводилися в різні часи та зумовлювали особливості сприйняття суспільно-правових явищ, взаємодії аграрних правовідносин та аграрного законодавства не приділялося достатньої уваги. На сучасному етапі розвитку держави набуває особливого значення процес реформування аграрних відносин відповідно до вимог ринкової економіки в аграрній сфері виробництва. Тому ефективне правове регулювання аграрних правовідносин має важливе значення для становлення та розвитку аграрного сектора України, що і визначає актуальність дослідження.

Метою цієї статті є проведення комплексного дослідження праць провідних науковців щодо визначення аграрних правовідносин та їх взаємодії з аграрним законодавством України.

У теорії права категорія «правові відносини» («правовідносини») є однією з основних, фундаментальних серед таких, як предмет, метод і механізм правового регулювання, суб'єкт права тощо. На думку Є. Пашуканіса, правові відносини є первинною клітиною правової тканини [2, с. 78]. С. Алексеев вважає, що правовідносини є основною специфічною формою, у якій норми права втілюються в життя [3, с. 106], це основний засіб, за допомогою якого здійснюється дія правових норм [4, с. 130, 131].

Аграрними правовідносинами, тобто відносинами, врегульованими нормами аграрного права й суміжними з ним галузями права, є відносини, що складаються у процесі виробництва сільськогосподарської продукції, а також після її переробки та реалізації. При цьому виникають відносини щодо використання земельних ділянок і майна сільськогосподарських товаровиробників, їх ма-

з п. 1 ст. 22 Закону України «Про фермерське господарство» включає майно, передане до складеного капіталу, не розподілений прибуток, майнові та інші зобов'язання. Наведений перелік не є виключним, адже існують й інші фонди. Заслугує на увагу те, що легальне визначення вводить до складу майнового комплексу фермерського господарства виключно джерела його формування, які відображуються у правій колонці балансу підприємства (пасиви). Але дійсну цінність становлять саме реальні активи, які за допомогою названих джерел утворюють сукупність засобів для здійснення виробничої діяльності. Крім складеного капіталу, що об'єднує первісне утворювальне майно фермерського господарства, у процесі здійснення розширеного виробництва набувається й інше майно господарства, яке органічно вплітається в структуру єдиного майнового комплексу. Наведена конструкція майнового комплексу, запропонована законодавцем, не враховує можливість появи такого майна, охоплюючи лише частково реальні межі єдиного майнового комплексу. Така юридична невизначеність, недостатня повнота поняття може викликати певні суперечності при укладенні договору відчуження майнового комплексу господарства.

Викликає також питання легальна конструкція майнового комплексу, визначена Законом України «Про фермерське господарство», до складу якого не входять майнові права. Це суперечить моделі майнового комплексу юридичної особи, визначеній ч. 2 ст. 191 ЦК, яка включає, крім майна та боргів, ще й майнові права вимоги, а також майнові права на засоби індивідуалізації підприємства: найменування, торгіву марку, торговий знак тощо. Тим більше, що до складу майна господарства відповідно до ст. 19 Закону України «Про фермерське господарство» включаються такі майнові права, як право користування землею, водою та іншими природними ресурсами, а також інші майнові права (у тому числі на інтелектуальну власність). Складається уявлення, що при відчуженні майнового комплексу фермерського господарства набувачеві дістануться виключно майно складеного капіталу та борги. Практика ж свідчить, що в таких договорах саме борги підприємства є каменем спотикання, який заважає нормальному перебігові угоди, адже для кожного з набувачів нормальною є небажання відповідати за чужими зобов'язаннями.

З наведеної точки зору не зовсім зрозумілим є підхід законодавця до додаткового нагадування про роль зобов'язань у складі майнового комплексу і неврахування майно-

вих прав, адже наявність у структурі майнового комплексу майна, де крім речей та їх сукупностей вже враховані майнові права і зобов'язки, робить це зайвим. Довідково слід зазначити, що в законодавстві знайшла відображення принципово протилежна позиція, коли із складу майнового комплексу підприємств виключаються саме зобов'язання. Так, у п. 2 «Загальних питань» Методики оцінки майна, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 р. за № 1891, зазначено, що чиста вартість цілісного майнового комплексу – це його сукупна вартість, зменшена на суму зобов'язань. За аналогією можна зробити висновок, що законодавець заклав у фермерський закон конструкцію сукупної вартості єдиного майнового комплексу, тільки зменшену на суму майнових прав. Із сказаного випливає необхідність приведення легального визначення складу майнового комплексу фермерського господарства у відповідність із вимогами цивільного законодавства щодо включення до нього майнових прав або паритетного вилучення з його структури зобов'язань, що в принципі відповідає загальній позиції автора до визначення складу майнового комплексу [7, с. 4].

Включаючи складений капітал як атрибутивну складову, власний майновий комплекс є поняттям вужчим порівняно із сукупним майном фермерського господарства. До складу майнового комплексу не включається майно, що не застосовується у виробничому процесі. Ним можуть бути житлові приміщення, виробничі споруди або устаткування, непридатні для виробництва внаслідок морального чи фізичного зносу тощо.

Досі не вирішеним залишається й питання майнової належності земель, на яких хазяйнує господарство. Розглядаючи цю проблему, правознавці зазначають, що «ані Земельний кодекс, ані спеціальний закон не лише не розмежовують земельну власність самого господарства і членів господарства, а навіть не встановлюють критеріїв цього розмежування, тому що складну проблему (принаймні до її законодавчого врегулювання) повинні вирішувати голова і члени фермерського господарства у спеціальній угоді у вигляді багатостороннього правочину, вчиненого за домовленістю сторін в усній або письмовій формі» [8, с. 177].

Необхідно також розрізняти реальний майновий комплекс та наділений потенціалом відчуження. В реальному майновому комплексі фермерського господарства використовуються всі землі, на яких безпосередньо здійснюються сільськогосподарське виробництво, переробка продукції та інші види

підприємницької діяльності, а також інше майно, у тому числі те, що перебуває у тимчасовому користуванні. При відчуженні ж майнового комплексу господарства переходу у власність інших осіб підлягатимуть тільки приватні землі господарства (незалежно від їх цільового призначення), на яких здійснюється виробництво та розміщено єдиний майновий комплекс, а також землі несільськогосподарського призначення. Так само відчуженню підлягає виключно власне майно, внесене до складеного капіталу та набуте під час господарювання, поєднане технологічними зв'язками в єдиний майновий комплекс. Таким чином, склад відчужуваного майнового комплексу формується лише за рахунок майна та земельних ділянок, що належать господарству на праві приватної власності.

Слід зазначити, що загальний склад земель фермерського господарства є більш широким і включає відповідно до ст. 12 Закону про фермерське господарство, крім земельних ділянок, що належать на праві власності господарству як юридичній особі, земельні ділянки, що належать членам фермерського господарства на праві приватної власності, та орендовані земельні ділянки. Щодо земельних ділянок, які знаходяться у власності членів фермерського господарства, останнє здійснює тільки права володіння та користування. Правомочність розпорядження закон залишає за власниками цих ділянок. Аналогічний режим покладається і на орендовані землі. Отже, земельною складовою відчужуваного майнового комплексу фермерського господарства є тільки землі, що належать йому на праві приватної власності: набуті за результатами цивільно-правових угод та одержані в результаті приватизації.

Викладене дозволяє зробити висновок, що реальний майновий комплекс значно ширше поняття, ніж власний (відчужуваний) майновий комплекс фермерського господарства. Разом із тим реальний майновий

комплекс більш об'ємна категорія, ніж майно фермерського господарства через можливість наявності в ньому об'єктів, що перебувають у користуванні. Такими чином, можна вибудувати таке ієрархічне співвідношення, починаючи від найменшого значення його складових: *складений капітал – власний майновий комплекс – майно фермерського господарства – реальний майновий комплекс*. За відсутності майна та землі, що перебувають у користуванні, наведене співвідношення скоротиться до перших трьох ланок. При цьому загальна кількість майна господарства переважає власний майновий комплекс, бо включає, крім останнього, майно, що не застосовується у виробничому процесі.

Література

1. Проценко Т. П. Правовий режим майна селянських (фермерських) господарств України. – К., 2000. – 80 с.
2. Чубуков Г. В., Погребной А. А. Крестьянское (фермерское) хозяйство и собственность // Государство и право. – 1992. – № 4. – С. 33–42.
3. Устокова В. В. Правовое положение крестьянского (фермерского) и личного подсобного хозяйства в условиях аграрной реформы. – М., 2000. – 193 с.
4. Волкова Н. А., Шикин Е. П. Имущество крестьянского (фермерского) хозяйства // Кормовые культуры. – 1991. – № 5. – С. 11.
5. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права. – К., 2004. – 328 с.
6. Отнюкова Г. Внесение в уставный (складочный) капитал права пользования имуществом // Законность. – 2003. – № 2. – С. 4–7.
7. Ермоленко В. Майновий комплекс підприємства як об'єкт правовідносин // Підприємство, господарство і право. – 2004. – № 12. – С. 3–6.
8. Титова Н. І., Ващилин М. Я. Фермерське господарство як організаційно-правова форма реалізації громадянами України прав на землі // Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України / За ред. Н. І. Титової. – Л., 2005. – С. 167–193.